DOI: 10.69085/afp20265136

ЕЗИКЪТ НА ТРАНСГЕНЕРАЦИОННАТА ТРАВМА

Златомира Костова
z_kostova@uni-plovdiv.bg

Резюме: *Разбирането на човешката болка в клиничната психология изисква анализ, надхвърлящ рамките на индивидуалната биография. Познанието, което дава системният подход, разкрива как нерешени травми могат да бъдат предавани между поколенията, като приемат формата на емоционална болка, несъзнавана, или невидима лоялност, повтарящи се модели на поведение и симптоми, които не са в пряка връзка със субективния опит.*

Трансгенерационната травма се свързва с пренасяне на психичното страдание от едно поколение в следващо и може да бъде провокирана от екстремни исторически събития. Методът „Генограма“ извежда тези неуловими нишки на предаване и ги прави видими в биопсихосоциалния контекст – от ниска самооценка, емоционална дисрегулация и свръхбдителност, до трудности в интимност, соматични оплаквания, зависимости.

Настоящата статия представя идиографски анализ на трансгенерационната травма в семейната система по женска линия в поколението на Амон Гьот, комендант на концентрационен лагер „Плашов“. Генограмата разкрива съдбата на три поколения: Рут Ирен Калдер (Гьот) – Моника Хертуиг – Дженифър Тиге. От механизмите на оцеляване и пряката среща с човешката жестокост в първото поколение, през наследената вина и срам във второто, до процесите на интеграция и трансформация на травматичната памет в третото поколение е очертан пътят на „езика на насилието“. Поставен е ключов клиничен въпрос за възможността за изцеление и прекъсване на трансгенерационната верига на болката чрез работа с лингвистични и наративни маркери.

Ключови думи: *Трансгенерационна травма, насилие, генограма, ментализация, соматизация*

THE LANGUAGE OF TRANSGENERATIONAL TRAUMA

Zlatomira Kostova
z_kostova@uni-plovdiv.bg

Abstract: *Understanding human suffering in clinical psychology necessitates an analysis that extends beyond the confines of individual biography. The insights provided by a systemic approach reveal how unresolved traumas can be transmitted across generations, manifesting as emotional pain, unconscious or invisible loyalties, recurring behavioral patterns, and symptoms not directly linked to subjective experience.*

Transgenerational trauma is associated with the transfer of psychological suffering from one generation to the next and can be provoked by extreme historical events. The "Genogram" method uncovers these elusive threads of transmission, making them visible within a biopsychosocial context – ranging from low self-esteem, emotional dysregulation, and hypervigilance, to difficulties in intimacy, somatic complaints, and addictions.

This article presents an idiographic analysis of transgenerational trauma within the female lineage of Amon Goeth's family system, commandant of the Plaszow concentration camp. The genogram reveals the destinies of three generations: Ruth Irene Kalder (Goeth)-Monika Hertwig-Jennifer Teege. From the mechanisms of survival and direct encounter with human cruelty in the first generation, through inherited guilt and shame in the second, to the processes of integration and transformation of traumatic memory in the third generation, the path of the "language of violence" is outlined. A key clinical question is posed regarding the possibility of healing and breaking the transgenerational chain of pain through work with linguistic and narrative markers.

Keywords: *Transgenerational trauma, violence, genogram, mentalization, somatization*

Увод

В съвременната клинична психология все по-ясно се отчита факторът, че човешкото страдание не се ограничава единствено до

индивидуалната история. За разлика от директната травма, при която травматичното събитие се преживява лично, нерешената травма може да се предава през поколенията под формата на повтарящи се модели на поведение, телесни симптоми, емоционална болка и невидима семейна лоялност. Тези прояви често остават необясними и несвързани с актуалните преживявания на потомците (Шютценбергер, 2025; Danieli, 1998; Yehuda et al., 1998; Тарабрина, Майн, 2013; Racine et al., 2023).

Научният интерес към трансгенерационното предаване на травмата се засилва в края на XX век, в контекста на Холокоста, войните и колективните травми (Bar-On, 1995; Hardtmann, 1998). В случаите на масово насилие първото поколение често не успява да ментализира преживяното, което води до зони на мълчание, които следващите поколения запълват със свои собствени симптоми и деструктивни модели.

Това предаване не е генетично в строгия смисъл, а релационно, включващо в голяма степен несъзнавани процеси. Травматичният опит на предците се вплита в психичната структура на потомците, често под формата на „призрак“ или „трансмисионен обект“ (Абрахам, Тьорок, 2000, Коростелева и кол., 2017). Този обект остава несимволизиран, неоплакан, неинтегриран, което от своя страна води до неговото повторение в следващите поколения под формата на описаните по-рано прояви.

Основни механизми на трансгенерационното предаване на травма

Изследванията върху трансгенерационното предаване на травмата при потомците на нацистки престъпници са значително по-ограничени, но значими от теоретична и клинична позиция. В тези случаи доминиращи са процесите не толкова на идентификация с жертвата, колкото моралната тежест на наследената вина, срамът, отричането и кризата в идентичността (Hardtmann, 1998; Rosenthal, 2003; Lebert, & Lebert, 2001).

Bar-On (1995, 1996) провежда с различен времеви период интервюта с потомци на нацистки престъпници и установява, че „завесата на мълчанието“ и моралните рационализации в семейните наративи водят до стена в комуникацията между родители и деца, както и между съзнавано и несъзнавано. Потомците съобщават за труд-

ности с преодоляването на вината, срама и амбивалентността към родителите си, както и трудности да интегрират семейната история в собствената си идентичност (Bar-On, 1995, 1996). По-късно Rosenthal (2003) в дискурсивен анализ на немски и израелски семейства показва, че прикриването и отричането на нацисткото минало в наративите на потомците на извършители води до семейни конфликти, нарушена комуникация и интергенерационно предаване на психологичната тежест под формата на криза в идентичността и посочените вече вина и срам (Rosenthal, 2003). Използването на „удобен наратив“ (comfortable narrative) представлява защитен, идеализиран разказ, омаловажаващ или отричащ действителността, свързана с реалните престъпления на предците, служи за осигуряване на психичния баланс на потомците (Wille, 2016). В семействата както на извършителите, така и на жертвите на Холокоста травмата е била и подчинена на „езика на мълчанието“. Холокостът е тема, изучавана в училище, подробно и на немски език, темата рядко се обсъжда в семейна среда (Teege & Sellmair, 2015). Относно несъзнаваните защитни механизми на проекция, разцепване и проективна идентификация, психодинамичната перспектива свързва със семейното мълчание и ритуализирани наративи, които създават емоционална парализа, депресия, психосоматични симптоми и затруднени процеси на сепарация-индивидуация в ранен опит, и споменатата идентичност (Hardtmann, 1998). Iyengar et al. (2019), надграждайки върху концепцията за рефлексивното функциониране на Fonagy и Target (2002), показват, че неразрешената травма при майките води до значително понижена способност за ментализация, което е един от ключовите механизми за трансгенерационно предаване на травмата.

Тя се явява като „средство“ за комуникация със свои специфики, отразяващо нерешените афективни и когнитивни процеси чрез специфични лингвистични маркери, определени като „лингвистичен отпечатък“ (Pennebaker & Chung, 2011). Те включват *фрактури в наратива* (внезапни прекъсвания, намекване без контекст или несвързани изречения), *соматични метафори* (във формата на телесни описания на психичната болка, напр. „ударен с чук“), *мълчание и избягване* (паузи, пропуски в наратива или заобикаляне на емоционално натоварени теми), *внезапни разкривания* (моменти, които са шокови и интензивно емоционално натова-

рени, в които потиснатата истина излиза на повърхността). Други автори потвърждават, че именно соматичната лексика, дисфлуентността и внезапните разкривания са едни от най-значимите лингвистични предиктори за ПТСР и трансгенерационно предаване на травмата (Quillivic et al., 2024).

Представената таблица синтезира основните процеси, наблюдавани при този вид предаване на травма в поколенията (Табл. 1).

Таблица 1. Основни механизми на трансгенерационно предаване на травмата

Механизъм	Описание	Влияние върху потомците
„Завеса на мълчанието“/Отричане	Избягване или пълно отричане на травматичното минало	Емоционална дистанцираност, криза в идентичността
Рационализация и митологизиране	Създаване на „удобен наратив“	Наследена вина и срам
Соматично предаване	Физическа прилика или телесни симптоми като тригер	Психосоматични реакции, свръхбдителност
Нарушена ментализация	Трудност в разпознаване и регулиране на психичните състояния	Несигурна привързаност, затруднена афективна диференциация
Внезапно разкриване	Шоково прекъсване на мълчанието	Остра криза, възможност за интеграция

Изследванията показват, че при потомците на нацистки престъпници травмата се предава главно чрез морален конфликт (вина за престъпления, които не са извършени лично), физическа прилика като соматичен тригер, „завеса на мълчанието“, която засилва чувството за тайната, вината и срама, и криза в идентичността, която е особено силна при третото поколение (Lebert, & Lebert, 2001; Ханелия, 2019). Докато при потомците на жертвите преобладава колективната памет и солидарността с жертвите, при потомците на извършители често се наблюдават амбивалентност, срам и желание за „изкупление“ чрез публично говорене или терапия. Разказването за травмата и семейната тайна е по-лесно да се говори на чужд език (иврит или английски), тъй като майчиният език се

оказва силно обременен от вина, срам и „Завесата на мълчанието“ (Teege & Sellmair, 2015; Wille, 2016; Коростелева и кол., 2017).

Реакциите на поколенията наследници на нацистките престъпници варират от пълна лоялност и защита на родителския образ до радикално публично изобличаване на престъпленията им (Posner, 2025; Lebert, & Lebert, 2001). Емоционалното наследство в тези семейства е трансгенерационна травма, при която системното мълчание трансформира историческата вина и дълбок срам, засягащ идентичността на потомците (Posner, 2025; Ханелия, 2019). Налага се концепцията за „негативна памет“, която позволява в по-късните поколения да се деконструират семейните митове, да се търси морална свобода чрез критичен анализ на миналото (Kühne, 2022; Posner, 2025).

Методология на изследването

Целта на настоящото изследване е да се анализира трансгенерационното предаване на телесни и психични симптоми при жените в три поколения от семейството на Амон Гьот (Рут Ирен Калдер – първо поколение, Моника Хертуиг – второ поколение, и Дженифър Тийге – трето поколение) чрез лингвистичните и наративните маркери в техните автобиографични разкази.

Свързаните с целта *задачи* на изследването са:

- Да се идентифицират лингвистичните маркери на телесни и психични симптоми в историите на трите жени.
- Да се проследи динамиката на трансгенерационното предаване на симптомите по женска линия.
- Да се анализира връзката между наративните стратегии (мълчание, отрицание, рационализация и внезапно разкриване) и проявите на телесни и психични симптоми.
- Да се формулират практически препоръки за терапевтична работа с езика на трансгенерационната травма.

Хипотезите на настоящото изследване са:

H1: В историите на жените преобладават маркери на емоционална дистанцираност, фрагментация и соматични описания, които корелират положително с предаването на депресия и психосоматични симптоми.

Н2: „Завесата на мълчанието“ и внезапното разкриване на семейната тайна засилват телесните и психичните симптоми при второ поколение и водят към по-интензивна интеграция при трето поколение.

Инструментариум и методи за анализ. В изследването се прилага качествено-доминиран кейс-стади дизайн върху три поколения по женската линия потомци на Амон Гьот.

Данните се събират и класифицират по категории: телесни симптоми (физическа прилика, психосоматични реакции), психични симптоми (депресия, вина, срам, ПТСР) и наративни стратегии. След това беше направен идиографски анализ (качествен тематичен и дискурсивен анализ). Резултатите се визуализират чрез генограма, която графично представя женската линия, емоционалните връзки и трансгенерационното предаване на симптомите. Генограмата служи като синтезен инструмент за визуално представяне на данните от представения случай.

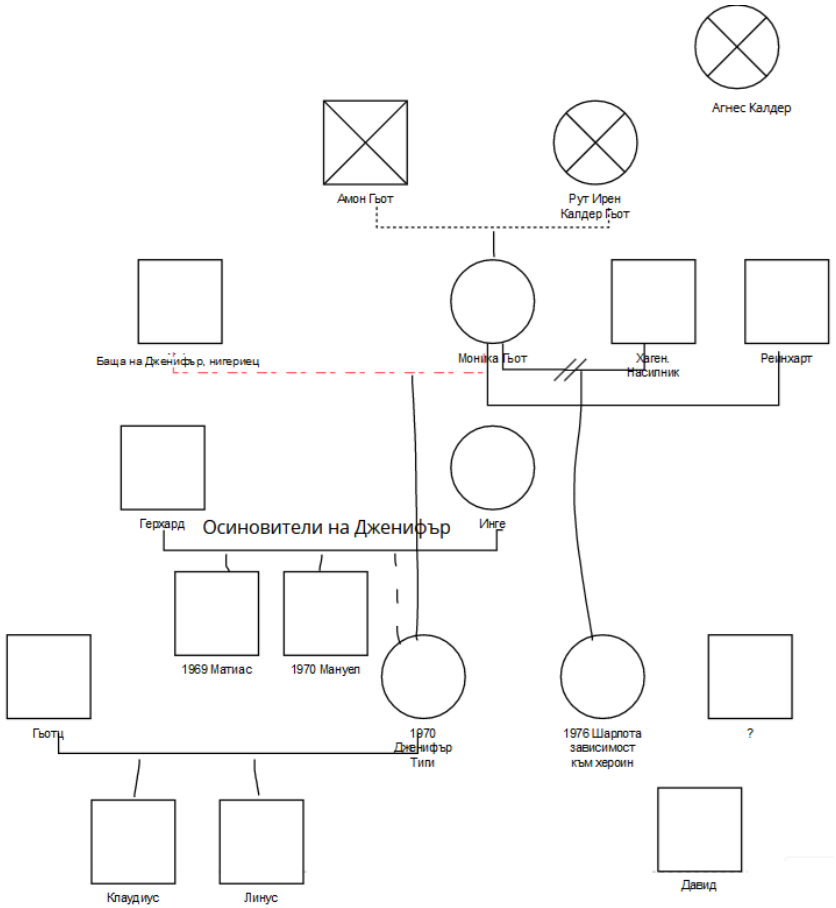
Извадката е корпус от автобиографични материали, мемоари, документални филми и интервюта на Рут Ирен Калдер (Blair, 1983, в интервю с Рут Ирен Калдер), Моника Хертвиг (Moll, 2006) и Дженифър Тийге (Teege & Sellmair, 2015). В анализа са включени данни и за втората дъщеря на Моника – Шарлота, и нейния син Давид, тъй като имат отношение към обсъждания процес.

Резултати и обсъждане

На базата на класификация по категории се наблюдават следните динамики:

Амон Леополд Гьот (1908 – 1946) е хауптшурмфюрер от СС. От февруари 1943 до септември 1944 г. е комендант на концентрационния лагер „Плашов“ край Краков. Той лично участва в произволни екзекуции, мъчения и ликвидирането на Краковското гето. След войната е осъден за престъпления срещу човечеството и екзекутиран чрез обесване на 13 септември 1946 г. в Краков. Фигурата му става широко известна чрез филма „Списъкът на Шиндлер“ (1993), в който е изигран от Ралф Файнс.

На Фигура 1 е представена генограма, в която идентифицираният пациент е Дженифър Тийге.

Фигура 1. Генограма

Поколение 1 – пряк свидетел на травматичните събития – **Рут Ирен Калдер** (1918 – 1983). Тя живее в лукс във вилата на коменданта, докато на метри от нея се извършват масови убийства и мъчения.

Психични симптоми: Радикално отричане и рационализация: „Това беше прекрасно време. Моят Амон беше крал...“ (Blair, 1983). Тя твърди, че лагерът е бил „трудов“, а Гьот – „не по-жесток от другите в СС“.

Телесни симптоми: емфизем, самоубийство след интервю.

Наративни маркери: „завеса на мълчанието“. Използва английски език в последното си интервю (1983), за да защити образа на Гьот (Teege & Sellmair, 2015).

Поколение 2 – дъщеря на Рут – **Моника Хертуиг** (1945 –). Израства в лъжа и „завеса на мълчанието“. До 11-годишна възраст ѝ казват, че баща ѝ е „герой, загинал във войната“. От снимките и разказите на майка ѝ си е създавала представа, че „Амон и евреите в „Плашов“ са живели като едно семейство“ (Hertwig, в Teege & Sellmair, 2015; Moll, 2006 в „Inheritance“.). Баба ѝ Агнес Калдер прекъсва мълчанието, но реакцията на майка ѝ е агресивна и заплашителна: „Ти си като баща си и един ден ще умреш като него“.

Психични симптоми: Моника дълго време поддържа силно идеализиран и романтизиран образ на Амон Гьот. Нервен срив след „Списъкът на Шиндлер“; хронична депресия, емоционална парализа, невъзможност да се справи с амбивалентните чувства към баща си (Kessler, 2002).

Телесни симптоми: психосоматични оплаквания (главоболия, стомашно-чревни проблеми), хронична умора и нарушения в съня.

Наративни маркери: Тя описва баща си като „велик човек“, „красив войник“, „нежен баща“ и „герой, който е умрял за родината“; „живея с мъртвите“ (Kessler, 2002; Teege & Sellmair, 2015). За внука си Давид тя споделя: „Той е целият ми живот. Правя за него това, което с удоволствие бих направила за баща ми, ако той беше малко момче“ (Teege & Sellmair, 2015). На по-късен етап от живота си изучава древноеврейски (староеврейски) и латински като опит за интелектуално и духовно преработване на семейната история (Teege & Sellmair, 2015).

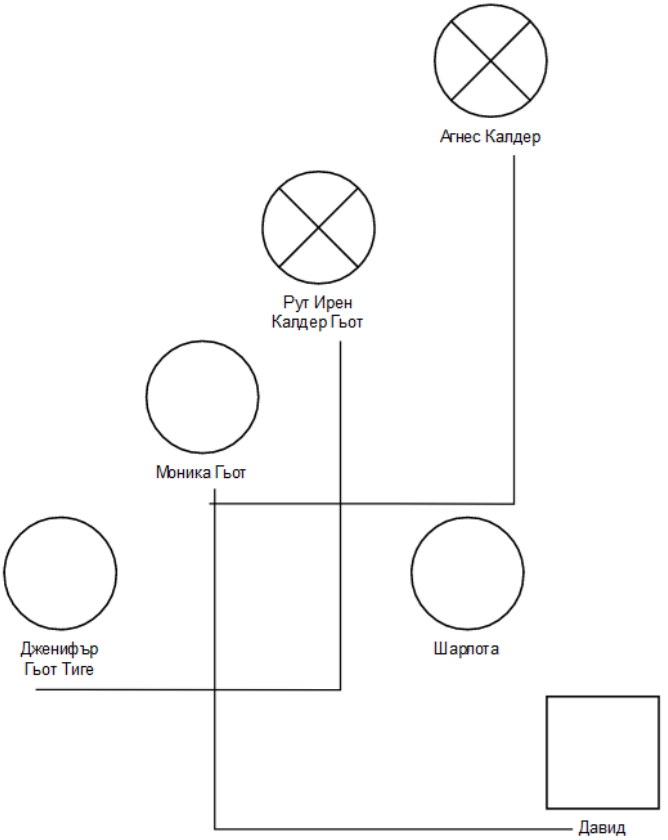
Поколение 3 – дъщеря на Моника – **Дженифър Тийге** (1970 –). Извънбрачно дете. Баща – нигерийски студент. „Аз съм чернокожа – дядо ми щеше да ме застреля заради расата ми.“ Случайно откритие на 38 години. Чувството за „нечиста кръв“ и страхът от „нацистки ген“ доминират в началния период.

Психични симптоми: тежка депресия, ПТСР, криза в идентичността.

Телесни симптоми: соматизация на травмата, изразена в крайна умора, физическа изтощеност и нарушения в съня по време на депресивните епизоди.

Лингвистични и наративни маркери: внезапни разкривания, използване на различни езици за преработване на травмата – немски (майчин език), иврит (научен по време на следването в Израел, където създава и приятелства) и английски, както и „езика на тялото“ като основен носител на непроговорената травма (Teege & Sellmair, 2015; Wille, 2016).

На базата на представената генограма само на женската линия в поколенията (Фиг. 2) е проследена допълнително и следната повторяема динамика:

Фигура 2. Генограма женска линия

При Рут Ирен: Радикално отричане и идеализация на Гьот; „Удобен наратив“ + „завеса на мълчанието“; разказ на английски; нарцистична грижа към Дженифър.

При Моника: Основен грижещ се: Агнес Калдер („бабинка“); конфликт на лоялност; възпроизвеждане на насилие в партньорска двойка; хронична депресия; нервен срив след „Списъкът на Шиндлер“; учи древноеврейски и латински. Кръщава внука си с две имена – Давид Амон.

При Дженифър: Фигура на привързаност: Рут Ирен: „Свързвам я с топлота и доброта. Някой, който се грижи за теб, който те защитава“; двойна травма: изоставяне + разкриване на 38 г.; депресия, ПТСР, криза в идентичността и от цвета на кожата; деидентификация и интеграция. Име на съпруг – Гьотц.

Повторяемост при Моника и Дженифър: Травма на привързаност и изоставяне; трансгенерационни коалиции (баба-внучка, продължава с Моника и Давид); депресия, соматизация и цикъл на насилие; криза в идентичността.

Резултатите от анализа на автобиографичните наративи на трите жени потвърждават и двете формулирани хипотези и дават богата емпирична илюстрация на динамиката на трансгенерационното предаване и вариациите на емоционална диференциация и ментализационен капацитет. Рут Ирен проявява личностови черти с умерена тежест на дисоциалност (липса на емпатия към жертвите, пренебрегване на моралните и човешките последици от престъпленията, случващи се около нея, егоцентризъм и идеализация на насилника) и ананкастия (ригидно и компулсивно поддържане на „удобния наратив“, перфекционизъм в отричането и дереализацията, за да запази непокътнат образа си), тежко нарушен ментализационен капацитет и много ниска степен на емоционална диференциация. Те се проявяват в хроничния конфликт на лоялност, емоционална парализа и възпроизвеждане на модела на насилие.

Моника Хертуиг функционира с личностов профил в умерена тежест, проявяващ се в отрицателна афективност и отчужденост, със значително нарушен ментализационен капацитет и ниска емоционална диференциация – хронична емоционална парализа, тежка депресия и силен вътрешен конфликт на лоялност към идеализирания баща-насилник. Това води до емоционална дистанцираност от

собствените си деца, възпроизвеждане на модела на насилие в брака и невъзможност да формира стабилни и близки отношения.

При Дженифър Тийге отрицателната афективност и отчужденост могат да бъдат определени в значително по-лека степен. Тя преживява тежка криза на идентичността, депресия и ПТСР след разкриването на семейната тайна. Проявява емоционална дистанцираност, преминава през „чувство за „нечиста кръв“ и протестно поведение в детството. В зряла възраст обаче демонстрира значително подобрение – успява да преодолее слятостта и да постигне по-висока степен на емоционална автономия и рефлексивно функциониране.

С няколко думи Шарлота Хертуиг се характеризира с нарушен ментализационен капацитет и ниска емоционална диференциация. Тя израства в тежко дисфункционална семейна среда с насилие, което е довело до емоционалната ѝ нестабилност, хронична отрицателна афективност и тежка зависимост към хероина. Емоционално дистанцирана, импулсивна и дезинхибирана, парадоксално кръщава сина си с две имена – еврейско и името на прадядо насилник. Това поведение отразява нерешения конфликт на лоялност и невъзможност за пълното отделяне от травматичното семейно наследство.

Клинични импликации и перспективи

Случаят на трите поколения илюстрира как травмата на извършителя се предава по сходни механизми като травмата на жертвата, но с акцент върху моралната тежест, вина и срам. Той потвърждава, че отричането и мълчанието в първото поколение водят до емоционална парализа във второто, а внезапното разкриване в третото може да отключи процес на интеграция и изцеление.

Заключение

Изследването демонстрира как травмата на извършителя се предава през поколенията и подчертава терапевтичната стойност на генограмата, наративната реконструкция и работата с „езика на травмата“. Изследването показва, че прекъсване на трансгенерационната верига е възможно чрез развитие на рефлексивно функциониране и интегриран наратив. Практическите препоръки включват системна работа с генограма, ментализация и подкрепа на деиден-

тификацията. Бъдещите изследвания могат да разширят анализа към други семейства на извършители и да тестват ефективността на наративно-ориентирани интервенции.

Литература

1. Абрахам, Н., Тьорок, М. (2000). *Кора и ядро*. София: ЛИК. (Abraham, N., Tyorok, M. (2000). *Kora i yadro*. Sofia: LIK.)
2. Коростелева, И. С., Ульник, Х., Кудрявцева, А. В., & Ратнер, Е. А. (2017). Трансгенерационная передача: роль трансмиссионного объекта в формировании психосоматического симптома. *Журнал Практической Психологии и Психоанализа*, 2. (Korosteleva, I. S., Ulnik, J., Kudryavtseva, A. V., & Ratner, E. A. (2017). Transgeneratsionnaya peredacha: rol' transmissionnogo ob"ekta v formirovanii psikhosomaticheskogo simptoma. *Zhurnal Prakticheskoy Psikhologii i Psikhoanaliza*, 2.)
3. Тарабрина, Н. В., Майн, Н. В. (2013). Феномен межпоколенческой передачи психической травмы (по материалам зарубежной литературы). *Консультативная психология и психотерапия*, 3, 96 – 115. (Tarabrina, N. V., Mayn, N. V. (2013). Fenomen mezhpokolencheskoy peredachi psikhicheskoy travmy (po materialam zarubezhnoy literatury). *Konsul'tativnaya psikhologiya i psikhoterapiya*, 3, 96 – 115.)
4. Ханелия, Н. В. (2019). Современные представления о трансгенерационной передаче травмы. *Журнал Практической Психологии и Психоанализа*, 1. (Khaneliya, N. V. (2019). Sovremennye predstavleniya o transgeneratsionnoy peredache travmy. *Zhurnal Prakticheskoy Psikhologii i Psikhoanaliza*, 1.)
5. Шютценбергер, А. А. (2025). *Психогенеалогия. Да изцелим семейните рани и да преоткрием себе си*. София: ИК Колибри. (Shyuttsenberger, A. A. (2025). *Psihogenealogia. Da iztselim semeynite rani i da preotkriem sebe si*. Sofia: IK Kolibri.)
6. Bar-On, D. (1995). Four encounters between descendants of survivors and descendants of perpetrators of the Holocaust: Building social bonds out of silence. *Psychiatry, 58*(3), 225–245. https://doi.org/10.1080/00332747.1995.11024732

7. Bar-On, D. (1996). Descendants of Nazi perpetrators: Seven years after the first interviews. *Journal of Humanistic Psychology, 36*(1), 55–74. https://doi.org/10.1177/00221678960361006
8. Blair, J. (Director). (1983). *Schindler* [Documentary]. Thames Television. (Интервю с Рут Ирен Калдер). https://www.youtube.com/watch?v=fbodTBaUuBQ
9. Danieli, Y. (Ed.). (1998). *International handbook of multigenerational legacies of trauma*. Plenum Press.
10. Fonagy, P., & Target, M. (2002). Attachment and reflective function: Their role in self-organization. *Development and Psychopathology, 9*(4), 679–700.
11. Hardtmann, G. (1998). Children of Nazis: A psychodynamic perspective. In Y. Danieli (Ed.), *International handbook of multigenerational legacies of trauma* (pp. 85–95). Plenum Press. https://icmglt.org/wp-content/uploads/2019/09/4-Children-of-Nazis-A-Psychodynamic-Perspective.pdf
12. Iyengar, U., Rajhans, P., Fonagy, P., Strathearn, L., & Kim, S. (2019). Unresolved trauma and reorganization in mothers: Attachment and neuroscience perspectives. *Frontiers in Psychology, 10*, Article 110. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00110
13. Kessler, M. (2002). *Ich muß doch meinen Vater lieben, oder? Die Lebensgeschichte von Monika Göth, To* Kessler, M. (2002).*chter des KZ-Kommandanten aus „Schindlers Liste“*. Eichborn Verlag.
14. Kühne, T. (2022). A Father, a Perpetrator, a Son: Autobiographical Thoughts on Mystery and Curiosity. In I. Kacandes (Ed.), *On Being Adjacent to Historical Violence* (pp. 340–358). De Gruyter. Линк: https://doi.org/10.1515/9783110753295-023
15. Lebert, S., & Lebert, N. (2001). *My Father's Keeper: Children of Nazi Leaders—An Intimate History of Damage and Denial* (J. Evans, Trans.). Little, Brown and Co. Линк: https://www.amazon.com/My-Fathers-Keeper-Children-Intimate/dp/0316089753
16. Moll, J. (Director). (2006). *Inheritance* [Documentary]. PBS. https://www.pbs.org/pov/inheritance/
17. Pennebaker, J. W., & Chung, C. K. (2011). Expressive writing: Connections to physical and mental health. In H. S. Friedman (Ed.), The Oxford handbook of health psychology (pp. 417–437). Oxford University Press.

18. Posner, G. (2025, December 19). Interviewing the Children of Nazi Leaders: Guilt, Trauma, and the Legacy of Atrocity. *Skeptic Magazine*. Линк: https://www.skeptic.com/article/interviewing-children-of-nazi-leaders-guilt-trauma-legacy-of-atrocity/
19. Quillivic, R., Gayraud, F., Auxéméry, Y., Eustache, F., Dayan, J., Peschanski, D., Vanni, L., & Mesmoudi, S. (2024). Interdisciplinary approach to identify language markers for post-traumatic stress disorder using machine learning and deep learning. *Scientific Reports, 14*, Article 12468. https://doi.org/10.1038/s41598-024-61557-7
20. Racine, N., Deneault, A.-A., Thiemann, R., Turgeon, J., Zhu, J., Cooke, J., & Madigan, S. (2023). Intergenerational transmission of parent adverse childhood experiences to child outcomes: A systematic review and meta-analysis. *Child Abuse & Neglect, 146*, Article 106479. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2023.106479
21. Rosenthal, G. (2003). Veiling and denying the past: The dialogue in families of Holocaust survivors and families of Nazi perpetrators. In J.-D. Steinert & I. Weber-Newth (Eds.), *Beyond camps and forced labour: Current international research on survivors of Nazi persecution* (pp. 478–490). Secolo-Verlag. https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-56889
22. Teege, J., & Sellmair, N. (2015). *My grandfather would have shot me: A Black woman discovers her family's Nazi past*. The Experiment.
23. Wille, L. (2016). *Do I know my grandparent? An exploration of trauma and the contrast between familial and institutional knowledge in My Grandfather Would Have Shot Me and De Derde Generatie* [Bachelor's thesis, Utrecht University]. https://studenttheses.uu.nl/handle/20.500.12932/23318
24. Yehuda, R., Schmeidler, J., Wainberg, M., Binder-Brynes, K., & Duvdevani, T. (1998). Vulnerability to posttraumatic stress disorder in adult offspring of Holocaust survivors. American Journal of Psychiatry, 155(9), 1163–1171. https://doi.org/10.1176/ajp.155.9.1163